

Samoprocena nivoa omalovažavanja (diskriminacije) intravenskih narkomana u Novom Sadu od strane zdravstvenih radnika

Bojana Babin¹, Predrag Đurić²

¹Srednja medicinska škola "Dositej Obradović", Novi Sad, Republika Srbija
²Institut za globalno zdravlje i razvoj, Univerzitet Kraljice Margarete, Edinburg, Škotska

Corenspondence:

bojanababin@gmail.com

Received: August 22, 2017

Accepted: September 15, 2017

STRUČNI RAD
PROFESSIONAL PAPER

APSTRAKT

Svetska zdravstvena organizacija (SZO) je 1969. godine dala sledeću definiciju droge: „Droga je svaka supstanca koja, unesena u organizam, može da modifikuje jednu ili više funkcija“. Glavni cilj našeg istraživanja odnosio se na samoprocenu nivoa diskriminacije (omalovažavanja) osoba koje ubrizgavaju droge od strane medicinskog osoblja. Sprovedena je studija preseka, koja je obuhvatila ispitanike koje koriste psihoaktivne supstance (PAS) ubrizgavanjem sa područja Novog Sada, koje su uključene u preventivni program nevladine organizacije udruženje "Entuzijazam mladih protiv narkomanije-Prevent". Ispitanici su popunjavali upitnik od 27 pitanja, 21 pitanje zatvorenog tipa, a 5 otvorenog tipa.

U istraživanju je učestvovalo 100 ispitanika (16 žena i 64 muškarca). Ispitanici su najčešće upotrebljavali marihuanu (100% ispitanika), heroin 97 %, kokaina u 31% u odnosu na ukupan broj ispitanika. 40% ispitanika ima doživljaj diskriminacije od strane lekara opšte prakse samo zato što koristi PAS, 28,6% ispitanika ima doživljaj diskriminacije od strane stomatologa, 22,6% ispitanika ima doživljaj diskriminacije od strane lekara drugih specijalnosti samo zato što koristi PAS. 56% ispitanika u našem uzorku zna da je donešen Zakon o zabrani diskriminacije.

Osobe koje koriste PAS ubrizgavanjem mladi dolaze u prvi kontakt sa PAS i počinju da je konzumiraju, sa 16 godina. Korisnici PAS su se izjašnjavali da su bili diskriminisani od lekara opšte prakse, stomatologa i lekara drugih specijalnosti.

KLJUČNE REČI

stigma, diskriminacija, bolesti zavisnosti, psihoaktivne supstance.

UVOD

Svetska zdravstvena organizacija je još davne 1969. godine dala sledeću definiciju droge: „Droga je svaka supstanca koja, unesena u organizam, može da modifikuje jednu ili više funkcija”.¹ Narkomanija je termin koji se nalazi u skoro svim klasičnim udžbenicima i masovno se upotrebljava.² Taj termin, koji se povezuje sa osobama koje koriste PAS (tzv. "narkomani") je neprikladan, jer većina današnjih PAS koje se upotrebljavaju nemaju narkotička svojstva.²

Zbog toga se koristi termin zavisnik od psihoaktivnih supstanci.² O ljudima sa kojima se često vidamo stvaramo mišljenje i stavove na osnovu iskustava koja sa njima imamo kao i činjenica koje o njima znamo.³ Velika je verovatnoća da će osoba sa stigmom biti doživljena kao "manje vredna" ili da bude "manje ljudska", pa čak i da bude lišena onog na šta ima pravo. Danas se osobe stigmatizuju na osnovu rase, pola, etničke pripadnosti, socijalnog statusa, nacionalnosti, fizičkog ili pak mentalnog funkcionisanja.³ Diskriminacija jeste nejednako postupanje, odnosno neravnopravnost u tretiranju.⁴ Diskrimini-

sati znači odvajati i praviti razliku (npr. stavljati nekoga u podređen položaj). Ona osobe negativno obeležava, marginalizira i onemogućuje u ostvarivanju ljudskih prava.⁴

Zavisnost jeste bolest koja nastaje polako i nikad ne postoji samo jedan uzrok. Prepliću se tri faktora, a to su čovek, sredina i supstanca.⁵ Poznato je da bolesti zavisnosti spadaju u grupu bolesti koje se najčešće javljaju kod savremenog čoveka.⁶ U najranijim istraživanjima koja su rađena šezdesetih i osamdesetih godina prošlog veka je dokazano da su stavovi prema zavisnicima PAS jedni od najnegativnijih stavova prema ljudima koji imaju psihičkih problema.^{7,8} Kod nas je Stojanov takođe dokazao da kod našeg stanovništva postoji negativan stav prema zavisnicima.⁹

Prema podacima Ujedinjenih nacija iz 2005. godine, 200 miliona ljudi, odnosno 5% svetske populacije koji su starosti između 15 i 64 godina, je konzumiralo neku ilegalnu drogu makar jedanput u proteklih godinu dana.⁵ Najveći problem kod osoba koje ubrizgavaju droge je prenošenje infekcija (HIV, hepatitis C...) što dobija pandemijske razmere.⁵ U 2003. godini smatra se da je u svetu

bilo 13 miliona intravenskih korisnika droga koji su zaraženi HIVom.⁵ Studije RAR iz 2002. godine i MDM iz 2003. godine procenile su da se u Srbiji nalazi od 30.000 do 100.000 zavisnika psihoaktivnim supstancama, dok se predpostavlja da u našoj državi postoji preko 30.000 osoba koje su uživaoci heroina. Samo u Beogradu postoje različite procene koje se kreću od 5.000-15.000.⁶ Nažalost upotreba PAS je u vidljivom porastu u većini zemalja, posebno se to ističe u zemljama Centralne i Istočne Evrope.¹⁰

Glavni cilj istraživanja odnosio se na samoprocenu nivoa diskriminacije tj. nipodaštavanja i omalovažavanja osoba koje ubrizgavaju droge od strane medicinskog osoblja.

METODE

Sprovedena je studija preseka, koja je obuhvatila 100 osoba koje koriste droge ubrizgavanjem sa područja Novog Sada i koje su uključene u preventivni program nevladine organizacije udruženje "Entuzijazam mladih protiv narkomanije-Prevent".

Pod terminom „osoba koja koristi droge ubrizgavanjem“ za potrebe studije podrazumevano je: da osoba ima 18 i više godina, da živi na području Novog Sada, da koristi droge ubrizgavanjem, da koristi usluge svratišta "Prevent", da shvata i prihvata etičke principe kao i pravila koja su vezana za učešće u istraživanju.

Ispitanici su popunjavali upitnik, koji se sastojao od 27 pitanja, od kojih je 21 pitanje zatvorenog tipa, a 5 otvorenog tipa. Pitanja su se odnosila na socio-demografske karakteristike ispitanika, zatim praksu razmenjivanja pribora u „Prevent-u“, kao i kontakt sa socijalnim službama i njihov odnos prema korisnicima droga. Većina pitanja se odnosila na diskriminisanost

osoba, koje su korisnici droga, od strane zdravstvenog osoblja.

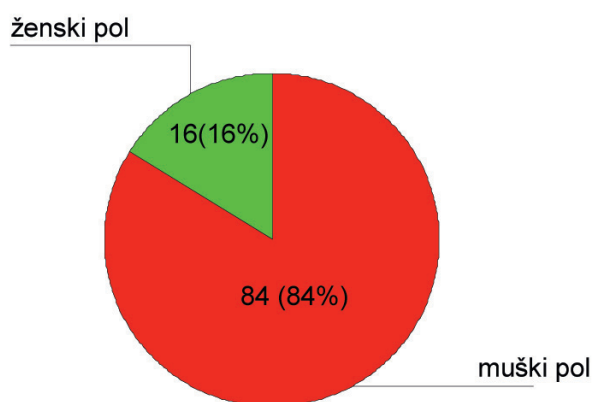
Ispitanici su popunjavali upitnik individualno, u trajanju od 10 minuta. Ispitanici su informisani o svrsi istraživanja, a samo učešće u testiranju je bilo anonimno i dobrovoljno.

Za sprovođenje istraživanja dobijena je dozvola Etičkog komiteta Medicinskog fakulteta u Novom Sadu.

Prikupljeni podaci su obrađeni u statističkom programu *SPSS 17.0 for Windows*. U analizi podataka korišćena je deskriptivna statistika i hi kvadrat test za nezavisne uzorke kao metode analize podataka.

REZULTATI

U istraživanju je učestvovalo 100 ispitanika od kojih je 16 ženskog, a 84 muškog pola.

Grafikon 1. Distribucija ispitanika u odnosu na pol (N =100)

Najviše ispitanika, 33 (33%) je uključeno u preventivni program čije usluge koriste duže od godinu dana. Svi ispitanici su upotrebljavali marihuanu (100%), heroin

Tabela 1. Korisnici određenih vrsta droga u odnosu na uzrast

Naziv droge	10-14 god		15-19		20-25		26-30		>31		N/100%
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Marihuana	40	40	48	49	6	6	4	4	2	2	100
Heroin	13	13,4	48	49,5	27	28,0	6	6,1	3	3,0	97
Kokain	6	8,7	30	43,4	28	33,1	6	8,6	4	5,7	69
Spid	0	0	1	25	2	50	1	25	0	0	4
LSD	0	0	1	14,2	5	71,4	1	14,3	0	0	7
Ekstazi	1	50	1	50	0	0	0	0	0	0	2
Trodon	0	0	3	75	0	0	0	0	1	25	4
Morfijum	0	0	2	100	0	0	0	0	0	0	2
Više vrsta	2	15,4	5	38,5	5	38,5	0	0	1	7,6	13

Legenda: N-broj ispitanika

Tabela 2. Upotreba različitih vrsta droga u odnosu na godine prve upotrebe droga od strane ispitanika.

Vrsta droge	Min.	Max.	Raspon	AS	SD	N
Marihuana	10,0	32,0	22,0	16,0	3,7	99
Heroin	13,0	35,0	22,0	19,1	4,6	97
Kokain	12,0	35,0	23,0	19,9	5,4	69
Spid	18,0	27,0	9,0	23,0	3,1	4
LSD	15,0	28,0	13,0	21,3	4,3	7
Ekstazi	14,0	17,0	3,0	15,5	2,1	2
Trodon	16,0	31,0	15,0	20,7	6,7	4
Morfijum	19,0	19,0	0	19,0	.0	2
Više vrsta	13,0	34,0	21,0	19,7	5,4	13

Legenda: AS- aritmetička sredina, SD- standardna devijacija, N- broj ispitanika

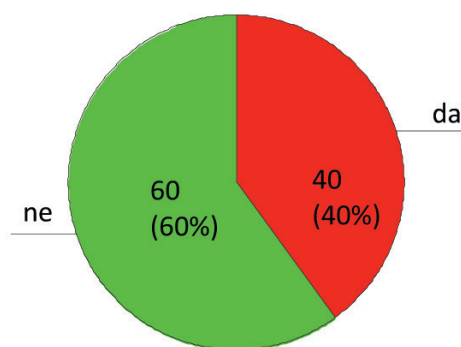
97%, kokain 31% ispitanika, 32% ispitanika je koristio druge psihoaktivne supstance (PAS) pored navedenih. Ajtem analizom upitnika smo utvrdili da se kao "druge" psihoaktivne supstance koriste LSD, trodon, ekstazi, spid, morfijum.

Od svih identifikovanih psihoaktivnih supstanci ispitanici su u najranijem uzrastu prvi put koristili marihuanu, ali i heroin i kokain. Prosečna starost ispitanika prilikom prve upotrebe PAS se kreće od 16 godina za marihuanu do 23 godine za spid.

Čak 40% ispitanika ima doživljaj diskriminacije od strane lekara opšte prakse samo zato što koristi droge, njih 28,6% ispitanika ima osećaj diskriminisanosti od strane stomatologa, dok 22,6% ispitanika ima doživljaj diskriminacije od strane lekara drugih zato što koriste PAS.

Tabela 3. Broj i procenat ispitanika u odnosu na ukupan broj ispitanika koji su odgovorili na pitanje, a u odnosu na samoprocenu istih o izloženosti diskriminaciji

Oblast zdravstva	Broj ispitanika	(%)
Stomatologija		
Doživljaj diskriminacije	28	28,6%
Odsustvo diskriminacije	70	70,4%
Nepoznato	2	1,0%
Druge specijalnosti		
Doživljaj diskriminacije	21	22,6%
Odsustvo diskriminacije	72	71,4%
Nepoznato	7	6,0%

Grafikon 2. Broj i procenat ispitanika u odnosu na samoprocenu diskriminacije od strane lekara opšte medicine

Iako je ispitanici ističu da postoji osećaj diskriminacije, zanimljivo je to da je čak 70 (70%) od ukupnog broja ispitanika je zadovoljno uslugama lekara opšte prakse, od ukupnog broja ispitanika njih 63 (63%) je zadovoljno uslugama stomatologa, dok je njih 64 (64%) zadovoljno uslugama lekara drugih specijalnosti.

Međutim, značajno je istaći da broj ispitanika koji je odgovorio pozitivno na pitanja o zadovoljstvu uslugama stomatologa i lekara drugih specijalnosti prevazilazi ukupan broj ispitanika koji je odgovorio da je koristio usluge navedenih zdravstvenih radnika.

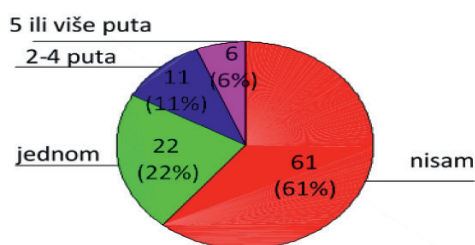
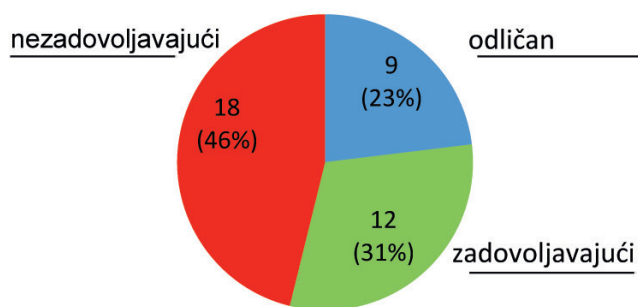
Ispitanici su u poslednjih godinu dana usluge lekara opšte medicine najčešće koristili pet ili više puta (51% uzorka), dok u 21 slučaju ispitanici nisu koristili usluge lekara opšte medicine u poslednjih godinu dana. U 48% slučajeva nisu koristili usluge stomatologa, a od onih koji su koristili usluge najveći procenat (23%) je usluge koristio jednom u poslednjih godinu dana. Ispitanici u našem uzorku su usluge lekara drugih specijalnosti koristili u 48% slučajeva.

Tabela 4: Procena poštovanja koje ukazuje zdravstveno osoblje ukazuje korisnicima droga i njihovo poverenje u zdravstvene radnike

Varijabla	Broj ispitanika (N)	ukupan broj ispitanika %	broj ispitanika koji su odgovorili na pitanja (%)
Osećaj poštovanja			
Zadovoljni	68	68,0%	68,7%
Nezadovoljni	31	31,0%	31,3%
Nepoznato	1	1,0%	
Ukupno	100	100%	100%
Poverenje			
Zadovoljni	70	70,0%	70,7%
Nezadovoljni	29	29,0%	29,3%
Nepoznato	1	1,0%	
Ukupno	100	100%	100%

Čak 56% ispitanika zna da je donešen Zakon o zabrani diskriminacije, dok 44% ispitanika (N=44) ne zna da je donešen naveden zakon.

Imajući u vidu specifičnosti uzorka, tj. da isti čine ispitanici koji koriste PAS zanimalo nas je i da li su se obraćali Centru za socijalni rad u cilju obezbeđivanja podrške i pomoći iz domena socijalne zaštite, kao i kako su zadovoljni odnosom osoblja Centra za socijalni rad.

Grafikon 3. Učestalost korišćenja usluga CSR u poslednjih godinu dana**Grafikon 4.** Samoprocena zadovoljstva odnosom osoblja CSR (N=39)

Želeli smo da proverimo da li postoje statistički značajne razlike u doživljaju diskriminacije u odnosu na različite karakteristike uzorka. Što je prikazano u sledećoj tabeli.

Tabela 5. Unakrsno tabeliranje dve promenljive: samoprocena ispitanika o odbijanju lečenja ili pregleda od strane lekara opšte medicine i doživljaja diskriminacije od strane istog

		Doživljaj diskriminacije		Ukupno	
		da	ne		
Odbijanje pomoći	da	Broj ispitanika	23	1	24
		% Odbijanje pomoći	95,8%	4,2%	100,0%
		% Dož. diskriminacije	59,0%	1,7%	24,2%
		% ukupno	23,2%	1,0%	24,2%
ne	ne	Broj ispitanika	16	59	75
		% Odbijanje pomoći	21,3%	78,7%	100,0%
		% Dož. diskriminacije	41,0%	98,3%	75,8%
		% ukupno	16,2%	59,6%	75,8%
Ukupno	Ukupno	Broj ispitanika	39	60	99
		% Odbijanje pomoći	39,4%	60,6%	100,0%
		% Dož. diskriminacije	100,0%	100,0%	100,0%
		% ukupno	39,4%	60,6%	100,0%

Pirsonov hi kvadrat test 39,204; $p=0,000$; Phi koeficijent korelacije 0,653; $p=0,000$

Rezultati istraživanja pokazuju postojanje značajne povezanosti između doživljaja poverenja u zdravstvene radnike i doživljaja diskriminacije od lekara opšte medicine.

Čak 31,4% ispitanika koji imaju poverenje u zdravstvene radnike ima doživljaj diskriminacije od strane lekara opšte medicine, dok njih 68,6% nema doživljaj diskriminacije od strane istog. Sa druge strane u grupi ispitanika koji nemaju doživljaj poverenja u zdravstveno osoblje njih 58,6% ima doživljaj diskriminacije, dok 41,4% nema doživljaj diskriminacije od strane lekara opšte medicine. Što je prikazano u tabeli 6.

Tabela 6. Unakrsno tabeliranje dve promenljive: doživljaj diskriminacije od lekara opšte medicine i poverenje u zdravstvene radnike

		Doživljaj diskriminacije		Ukupno	
		da	ne		
POVERENJE	da	Broj ispitanika	22	48	70
		% poverenje	31,4%	68,6%	100,0%
		% dož. diskriminacije	56,4%	80,0%	70,7%
		% ukupno	22,2%	48,5%	70,7%
ne	ne	Broj ispitanika	17	12	29
		% poverenje	58,6%	41,4%	100,0%
		% diskriminacije	43,6%	20,0%	29,3%
		% oukupno	17,2%	12,1%	29,3%
Ukupno	Ukupno	Broj ispitanika	39	60	99
		% poverenje	39,4%	60,6%	100,0%
		% diskriminacije	100,0%	100,0%	100,0%
		% ukupno	39,4%	60,6%	100,0%

Pirsonov hi kvadrat test 5,263; $p=0,022$; Phi koeficient korelacije 0,253, $p=0,012$

Slični rezultati se dobijaju i prilikom testiranja povezanosti doživljaja poštovanja od strane zdravstvenog osoblja i samoprocene diskriminacije od strane lekara opšte medicine, što je prikazano u tabeli broj 7.

Tabela 7. Unakrsno tabeliranje dve promenljive: doživljaj diskriminacije od lekara opšte medicine i poštovanje od strane zdravstvenog osoblja

		Doživljaj diskriminacije		Total	
		da	ne		
Poštovanje	da	Broj ispitanika	18	50	68
		%poštovanje	26,5%	73,5%	100,0%
		% Dož. diskriminacije	46,2%	83,3%	68,7%
		% ukupno	18,2%	50,5%	68,7%
ne	ne	Broj ispitanika	21	10	31
		% poštovanje	67,7%	32,3%	100,0%
		% dož. diskriminacije	53,8%	16,7%	31,3%
		% ukupno	21,2%	10,1%	31,3%
Ukupno		Broj ispitanika	39	60	99
		% poštovanje	39,4%	60,6%	100,0%
		% dož. diskriminacije	100,0%	100,0%	100,0%
		% ukupno	39,4%	60,6%	100,0%

Pirsonov hi kvadrat test 13,512, $p=0,000$; Phi koeficient korelacije 0,392, $p=0,000$

Rezultati istraživanja nisu pokazali povezanost između doživljaja diskriminacije od lekara opšte medicine sa drugim karakteristika našeg uzorka (polom, overa zdravstvene knjižice, postojanje izabranog lekara, korisnici različitih droga, korisnici programa odvikavanja, znanja o postojanju Zakona o diskriminaciji). Nije utvrđena ni povezanost između doživljaja diskriminacije od strane stomatologa ili lekara drugih specijalnosti sa karakteristikama uzorka (polom, overa zdravstvene knjižice, postojanje izabranog lekara, korisnici različitih droga, korisnici programa odvikavanja, znanja o postojanju Zakona o diskriminaciji, mišljenju o mogućnostima promene zakonom o diskriminaciji, postojanjem poverenja u zdravstvene radnike, doživljajem poštovanja od strane zdravstvenog osoblja).

LITERATURA

1. Bukelić J. Neuropsihijatrija. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva; 2001.
2. Vučković N, Dickov A, Baračkov N, Martinović-Mitrović S, Kolundžija K, Budiša D, et al. Droge od zabave do bolesti. Novi Sad: Futura; 2007.
3. Nedić A, Živanović O. Psihijatrija. Novi Sad: Medicinski fakultet; 2009.
4. Čović Larisa, Čović Branimir. Osnovi komunikologije. Banja Luka: Aperion; 2008.
5. Dimitrujević I. U veku droge; Priručnik za porodicu i školu. Beograd: Autor; 2007.
6. Stanković M. Droga i kriminal. Beograd: Simbol; 2008.
7. Hemprich, R.D., Kisker, K.P., Die Herren der Klinik und die Patienten – Erfahrungen aus der teilnehmend – verdeckte Beobachtung einer psychiatrischen Station, Nervenarzt, 1968, 39, 433–441;
8. Widmer, A., Einstellungen zu psychischen Störungen und deren Behandlung, Zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät, Zürich, 1983.
9. Stojnov, D., Odnos stereotipa i samoopažanja kod grupe narkomana u svetlu teorije ličnih konstrukata, Magistarski rad, Filozofski fakultet, Beograd, 1985.
10. The 1999 ESPAD Report: Alcohol and Other Drug Use Among Students in 30 European Countries, Stockholm, December 2000.
11. Knežević T, Stamenić FB, Baroš S, Vlatković VI, Šeguljev Z, Arsenijević V, et al. Istraživanja među populacijama pod povećanim rizikom od HIV-a i među osobama koje žive sa HIV-om. Beograd: Ministarstvo zdravlja Republike Srbije; 2008.
12. Jovanović T, Mickovski N, Krtinić G, Ilić D, Đonić D, Marković J, et al. Istraživanja među populacijama pod povećanim rizikom od HIV-a. Beograd: Ministarstvo zdravlja Republike Srbije; 2012.

DISKUSIJA

Naše istraživanje je pokazalo da su osobe mlade počele da koriste PAS, marihuanu sa 16 godina, a najkasnije sa 23 godine, što se podudara sa globalnim procenama Ujedinjenih nacija, da su danas zavisnici droge uglavnom mlade osobe koje su starosti od 15 do 25 godina.⁶

U našem istraživanju je učestvovalo 16% ispitanika ženskog pola i 64% ispitanika muškog pola. Slični rezultati su dobijeni i u drugim istraživanjima koja su rađena u Beogradu i Nišu (u Beogradu 83%, a Nišu 86% dominiraju osobe muškog pola).¹¹

U našem istraživanju se 40% ispitanika izjašnjavalo da je doživelo osećaj diskriminacije od strane lekara opšte prakse, 28,6% od strane stomatologa i 26% od strane lekara drugih specijalnosti, dok je 68% je zadovoljno poštovanjem koje im ukazuje zdravstveno osoblje, a 70% je odgovorilo da ima poverenje u zdravstvene radnike. Međutim, istraživanja koja su rađena u Beogradu 2012 godine govore da je 81,4% ispitanika zadovoljno svojim izabranim lekarom, dok je 77,1% ispitanika zadovoljno uslugama u Domu zdravlja u Beogradu.¹²

Ukoliko uporedimo rezultate našeg istraživanja sa istraživanjem koje je rađeno u Beogradu, tamo je mnogo veći procenat osoba upoznat sa Zakonom o zabrani diskriminacije. Čak 79,3% ispitanika da je donešen Zakon o zabrani diskriminacije, ali svega 43% ispitanika misli da on neće doneti nikakve promene u njihovom položaju.¹²

ZAKLJUČAK

Intravenski narkomani u kontaktu sa zdravstvenim radnicima procenjuju da doživljavaju osećaj omalovažavanja i diskriminacije. Odnos između zdravstvenih radnika i osoba koje koriste PAS je složen i često frustrirajući za obe strane, ali zdravstveni radnici moraju da imaju na umu da se bilo koji pacijent u kontaktu sa njima ne sme osećati čovekom drugog reda.

Self-assessment of the level of disparaging (discrimination) of Intravenous drugs addicts in Novi Sad by health workers

Bojana Babin, Predrag Djurić

ABSTRACT

In 1969, the World Health Organization (WHO) gave the following definition of the drug: "Drugs are any substance that, inserted into the body, can modify one or more functions." The main goal of our research was to self-assess the level of discrimination by injecting drug users by medical personnel. A cross-section study was conducted, which included respondents using psychoactive substances (PAS) injecting from the Novi Sad area involved in the preventive program of the NGO "Entuzijazam mladih protiv narkomanije-Prevent". Respondents completed a questionnaire of 27 questions, 21 questions of closed type, and 5 open types. The research involved 100 respondents (16 women and 64 men). The respondents most frequently used marijuana (100% of respondents), heroin 97%, cocaine in 31% compared to the total number of respondents. 40% of respondents experienced discrimination by a general practitioner simply because they use PAS, 28.6% of respondents experience a discrimination by dentists; 22.6% of respondents have an experience of discrimination by doctors of other specialties only because they use PAS. 56% of respondents in our sample know that the Law on the Prohibition of Discrimination has been passed.

People who use PAS by injecting a young person come into contact with the PAS and begin to consume it, at the age of 16. PAS users stated that they were discriminated against by general practitioners, dentists and doctors of other specialties.

KEYWORDS

stigma, discrimination, addiction diseases, psychoactive substances.